

AFRO-TÜRKLER VE YENİDEN CANLANDIRILAN DANA BAYRAMI ÜZERİNE BİR SOSYO-KÜLTÜREL ANALİZ

Yrd. Doç. Dr. Fahriye DİNÇER*

Özet

2006 yılında Ayvalık'ta kurulan ve ertesi yıl İzmir'e taşınan Afrikalılar Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği, kurulduğu dönemden itibaren Afrika kökenli Türk vatandaşlarının varlığına ve sorunlarına dikkat çekti. Bu çerçevede, yaklaşık bir asır önce Afrika kökenlilerin kutladığı Dana Bayramı da 2007 yılından itibaren İzmir ve çevresinde yeniden kutlanan bir şenlik haline getirdi. Bu makalede, Dana Bayramı'nın yeniden canlandırılmasının grup-içi ve grup-dışı dinamikleri ve etkileri sosyo-kültürel açılardan değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Afro-Türkler, Afrikalılar Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği, Dana Bayramı, Geleneklerin Yeniden Canlandırılması

A SOCIO-CULTURAL ANALYSIS ON AFRO-TURKS THE REVITALIZED CALF FESTIVALS

Abstract

The African Culture, Solidarity and Cooperation Association, founded in 2006 and moved to Izmir the next year, drew attention to the presence and problems of African Turkish citizens. Within this framework, the Calf Festival, regularly celebrated almost a century ago in and around of Izmir by the people of African descent, was reintroduced to become a festival annually celebrated in the same region. In this article, intra and extra-group dynamics of the revitalization of the Calf Festival will be analyzed in order to assess its socio-cultural effects.

Keywords: Afro-Turks, The African Culture, Solidarity and Cooperation Association, The Calf Festival, Revitalization of Traditions

Giriş

Dana Bayramı, 1880'lerle 1920'ler arasında İzmir merkez ve çevresinde Afrika

---

*Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, fahriyedincer@gmail.com.

kökenlilerin kutladığı bir bayramdır.¹ Bayramın ortaya çıkışı köleliğin kaldırılmasının son yıllarına, ortadan kaybolması ise Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun'un çıkarılmasına yakın bir döneme denk düşer.² Resmi tarihte bu bayramla ilgili kayıt bulmak neredeyse imkânsızdır. Eldeki bilgiler daha çok ilgili dönemlere ait yerel gazeteler, anılar ve yirminci yüzyılın özellikle erken zamanlarına ait edebi eserlere dayanmaktadır. Mevcut verilere göre bu bayram, sırasıyla Dellal, Peştamal ve Dana Bayramı olarak isimlendirilen üç haftaya yayılmakta ama etkinlikler, cuma günleri yapılmaktadır. İlk hafta bayramın ilan edildiği, ikinci hafta para-hediye toplandığı, toplanan paralarla satın alınan dananın süslenerek son haftanın cuma gününde şehirdeki tura eşlik ettiği anlatılır. Dananın kurban töreni ve bunu takip eden yemekli, danslı eğlenceler bayramın tepe noktasını oluşturur. Etkinlikleri yürütenler Afrika kökenliler olsa da bayramın herkese açık olduğu ve çok sayıda insan tarafından takip edildiği anlatılmıştır. Bu bayramın topluluk içinde lider tarzı bir mevkii olan, saygı gösterilen, inançsal ve dünyevi konularda yardımına başvuru alan godyalar tarafından örgütlendiği ve her topluluğun kendi godyası olduğu belirtilmektedir. Konuyla ilgili metinlerde o dönemde Afrika kökenlilerin oturduğu mahaller, inançları, farklı grupların geçit törenlerindeki çekişmeli-nükteli atışmalar, çeşitli ritüeller, yenen yemekler, yapılan danslar ve benzeri konularda bazı veriler bulmak mümkündür.³

Dana Bayramı'na ilişkin verilerin yeniden toparlanır, yayımlanır ve konuşulur olması son yıllara rastladı. Bunun en önemli nedeni 2006 yılında kurulan Afrikalılar Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'nin Afrika kökenli Türk vatandaşlarının varlığına dikkat çekmesi ve geçmişteki varlığı saptanan Dana Bayramı'nı yine İzmir ve civarında canlandırmaya girişmesiydi. Bu makalede, Afro-Türk Derneği tarafından yeniden canlandırılan Dana Bayramı'na ilişkin dinamikler sosyo-kültürel açılardan değerlendirilecektir. Bu değerlendirmenin arka planını oluşturmak üzere öncelikle kısaca Afrikalı Türklerin tarihi üzerinde durulacaktır. Afro-Türkleri günümüzde olumsuz olarak etkileyen çeşitli sorunlar bir alt bölümde ele alınırken, yeniden bir araya

¹ İzmir gazetelerini ayrıntılı olarak inceleyen Günver Güneş, bayramla ilgili bulabildiği son haberlerin 1922 tarihli (*İslahat*, 5 Nisan 1338) olduğunu belirtir.

² 677 Sayılı Kanun 30 Kasım 1925'te onaylanmış ve 25 Aralık 1925'te *Resmi Gazete*'de yayımlanmasıyla yürürlüğü girmiştir.

³ Yukarıdaki kısa özet için ağırlıklı olarak Güneş'in çalışmasında (1999) yararlanılmıştır. Eski tanıklıklara örnek açısından şu yayınlara bakılabilir: Moralı (2002), Ege (2002). Bu konu aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

gelmenin topluluk açısından anlamına da değinilecektir. Son olarak, Dana Bayramı'nın "yeniden canlandırılması" sorunsallaştırılarak sosyo-kültürel bir bağlamda analiz edilecektir.

1. Afrikalı Türklerin Kısa Tarihi

Afrikalı Türklerin geçmişinin aydınlatılmasına dönük olumlu bir gelişme, son otuz-kırk yıllık dönem içinde konuyla ilgili akademik çalışmalarda artış olmasıdır. Mevcut çalışmaların sayı olarak fazla ve yelpaze olarak geniş olduğunu iddia etmek halihazırda pek mümkün olmasa da Osmanlı'da kölelik ve köle ticareti konularının tartışılmaya başlanması önemlidir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Afrikalıların önemli bir bölümü, bu coğrafyaya köleleştirme yoluyla topraklarından zorla kopartılarak getirilen insanlardır.⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nda köleleştirilen Afrikalıların varlığına dair veriler on beşinci yüzyıla kadar geriye götürülebilir, on altıncı yüzyıldan itibaren ise dikkate değer bir artış saptanabilmektedir. Sonraki yüzyıllar boyunca köleleştirme yoluyla Afrika'dan getirilenlerin sayısı önce aşamalı olarak artmış, on dokuzuncu yüzyılda (özellikle yüzyılın üçüncü çeyreğinde) ise doruk noktasına ulaşmıştır.⁵ Bu son dönemde Toledano'nun verilerine göre siyahlar ağırlıklı olarak Orta Afrika (Waday, Bagirmi Bornu gibi) bölgeleri ile Batı Sudan ve Yukarı Nil'den getiriliyordu. Etiyopyalılar ise Galla ve Sidama beyliklerinden sağlanıyordu (Toledano 1994: 13).⁶ Köleleştirilen Afrikalı kadınların neredeyse tamamı ev içi işlerde, Etiyopyalı kadınların bir kısmı ise odalık olarak hizmet etmekteydiler. Afrikalı erkek kölelerin çoğunluğu madenler, taş ocakları, gemiler ve tarımda niteliksiz işgücü olarak çalıştırılıyorlardı. Aralarında çok küçük bir azınlık sorumluluk gerektiren konumlarda da çalışmaktaydı (Toledano 1994: 7; 2007: 31). Ayrıca, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında çok sayıda Afrika kökenli, özellikle batı Ege bölgesinde tütün ve pamuk tarlalarında köle olarak çalıştırılmak üzere Afrika'dan getirilmişlerdi (Durugönül 2011: 165).

⁴ Bu topraklara köleleştirilme yoluyla getirilenlerin Afrikalı nüfus içinde çoğunluğu oluşturması, özgür iradeleriyle gelen Afrikalıları kısmen arka planda bırakmış görünmektedir. Şaul kendi çalışmasında, "konunun bu az bilinen tarafı" dediği özgür Afrikalıları hakkında bilgi verir. (2015: 77-80).

⁵ Bu saptamayı yapan Toledano, kitabını ilk yayımladığı dönemin (1982) verileri itibarıyla, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı'da köle ticaretinin hacmini yılda 11,000 kişi olarak tahmin etmektedir. (1994:76). Erdem bu durumu Osmanlılar için Afrika köle pazarındaki olumlu değişiklikler ve Osmanlı İmparatorluğu ile Afrika'da köle sağlayan bölgeler arasındaki fiziksel bağlantıların iyileşmesiyle açıklar (Erdem 2004:79).

⁶ Sahra-altı Afrika'dan Osmanlı İmparatorluğu'na getirilen Afrikalılar ve bu kişilerin Afrika'daki vatanları konularında ayrıca bakınız Mahir Şaul (2015: özellikle 82-100).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kölelik, köleliğin feshini engelleyen İslam Hukuku çerçevesinde uygulanmaktaydı. Bununla birlikte, on dokuzuncu yüzyılda özellikle uluslararası siyasete bağlı olarak köle ticareti sona erdirilmeye çalışıldı. Geleneksel olarak insanları yaşamları boyunca köle olarak tutmak veya onların çocuklarını köle saymak yaygın uygulamalar olmadığı için köle ticaretinin yürürlükten kaldırılmasının kölelik uygulamalarını zayıflatacağı düşünülmekteydi. Yüzyılın ikinci yarısında yetkililer bu açıdan çeşitli önlemleri hayata geçirdiler. İngiltere'nin baskısıyla, 1857 yılında siyah köle ticaretinin bütünüyle yasaklanması, bu süreçte atılan önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (Bkz. Erdem, 2004: 138).⁷ Kölelerin azat edilmeleri ancak yüzyıl sonuna doğru başladı ve devlet, geçiş süreci için bazı desteklerde bulundu. Misafirhanelerde geçici olarak kalacak yer sağlamak, iş bulmak, işlenmek üzere toprak vermek gibi uygulamalar bunlara örnek olarak verilebilir (Erdem, 2004:224–229; Martal, 2000). Ancak bu sürecin işletilmesi çok pürüzsüz olmamış, kaç kişiye ve ne kadar süre boyunca destek sağlanabildiği henüz tam olarak ortaya çıkarılamamıştır. Pek çok kişinin azat edildikten sonra, artık resmi açıdan köle olarak tanımlanmamakla birlikte önceki işlerini sürdürdükleri bilinmektedir.⁸ Daha da önemlisi, azatlı olmanın özgür olmaktan farklı olarak halihazırda bir bağlılık ilişkisi kodlaması⁹ ve toplumsal algının resmi statü değişikliğine uyum sağlamasının zamana yayılmasıdır. Köleleştirilmiş nesillerin çocukları veya torunları arasında evlatlık statüsü altında çalışmaya devam eden, hatta ebeveynlerinin veya büyük ebeveynlerinin köle olarak çalıştırdıkları evlerin yeni sahiplerinden temizlik ve benzeri işler için gelen çağrılara olumsuz yanıt vermeye çekinen kişiler bulunmaktadır.¹⁰

2. Günümüzde Afrikalı Türkler

Genel hatlarıyla çizilen bu geçmişten devralınan sorunların belli ölçüde devam ettiği

⁷ Köleliğin yasaklanması sürecindeki aksaklıklara ilişkin olarak bkz. Eldem, 2004: özellikle 5. ve 6. Bölümler; Toledano, 1994: özellikle 6. Bölüm; Martal 2000.

⁸ Dinlediğim bazı anlatılarda zaman zaman gündeme gelen bu konu hakkında Erdem 1857 yılından örnekler vermektedir (2004: 220-221).

⁹ Mahir Şaul azatlık konumuna ilişkin bu meseleyi şu şekilde açıklamaktadır: “Şer’i hukuktaki azatlık kurumu ile günümüzde vazgeçilmez insan hakkı olarak görülen köleliğin ilgası (*abolition*) aynı şey değildir. Birincisi, azat etme, özel mülkiyet hakkından doğan ve sadece köle sahibinin elinde bulunan bir imtiyazdı. İkincisi, sonuç olarak da vatandaş eşitliği değil, köle sahibi ile azat edilmiş köle arasında *veta* denen yeni bir hukuki bağımlılık yaratırdı. *Veta* ilişkisi hukuken bu iki kişinin varislerine, kuşaktan kuşağa aktararak, bir son konamayacak şekilde devam eder. (...) Azatlık, köleyi özgür kılmaz, ancak bir bağımlılık statüsünden başka bir bağımlılık statüsüne taşırdı” (2015: 109). Bununla birlikte, pratikte tam olarak ne tür deneyimler yaşandığına dair ayrıntılı örnekler fazla değildir.

¹⁰ Mustafa Olpak’la yaptığım enformel görüşme. 22 Mayıs 2011, Bayındır.

günümüze ilişkin sağlıklı verilere ulaşmak çok kolay değildir. Daha en başta, Afrika kökenli Türklerin ülke nüfusu içindeki oranı belirlenememektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman, Türkiye'de ise Müslüman ve Türk olarak kabul edilen diğer etnik ve/veya dinsel gruplar gibi Afro-Türkler hakkında da resmi veriye ulaşmanın neredeyse imkânsız olmasıdır.¹¹ Diğer bir sorun, coğrafi anlamda hayli dağılmış durumda olmalarıdır. Dağılımlık ve özellikle büyük şehirlerde süren yaşam içinde farklı kesimlerle yapılan evlilikler, kuşaklar boyunca ten renginin açılmaya başlamasına ve günümüzde Afrikalı geçmişine sahip birçok kişinin bu geçmişlerinden haberdar olmamasına da yol açmıştır. Fakat Afro-Türklerin toplu olarak yaşadığı istisna sayılabilecek yerleşim yerleri de mevcuttur. Ege Bölgesi'nde özellikle İzmir, Aydın, Muğla ile Akdeniz kıyısında Antalya ve Adana ile adı geçen şehirlere bağlı bazı köyler ve beldeler bunlar arasında sayılabilir (Tarih Vakfı, 2008: 9; Durugönül: 2011).¹²

2000'li yıllardan itibaren Afrikalı Türkler üzerine yapılan alan araştırmaları da bu bölgelerden başlamıştır. Esmâ Durugönül "Antalya bölgesindeki Afro-Türkler ve Kimlik Sorunu" konulu araştırmasını 2003 yılında, Antalya'nın doğusunda bulunan köylerde gerçekleştirmiştir.¹³ Bu çalışmada önceki dönemlerde köleleştirilmiş olan Afrikalıların torunlarının güncel durumu araştırılmıştır. Tarih Vakfı, Ekim 2007'de başlayıp on bir ay süren projesinde bir yandan ulaşılabilen yazılı, görsel ve işitsel malzemeyi değerlendirip bir araya getirmiş, diğer yandan da Ege bölgesinin merkez ve beldelerinde Afrikalılar Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği üyeleri ile profesyonel çalışanlardan oluşan bir ekiple sözlü tarih görüşmeleri ve alan araştırması yürütmüştür (*Sessiz Bir Geçmişten Sesler*: 7).¹⁴ Konuyla ilgili daha güncel bir çalışma, Lülüfer Körükmez'in, aynı dernek bünyesinde 2014 yılında yürüttüğü "Ten Rengi Ayrımcılığı: İzmir Merkez ve İlçelerde Yaşayan Afro-Türkler Üzerine Bir Araştırma"

¹¹ Nüfus sayımlarında yaşanan görünmezliğin yanı sıra Güneş, salnamelerde, rehberlerde, istatistiklerde ve devletin resmi belgelerinde yer almadıklarını da kaydeder (1999: 4). Peter Andrews'un Türkiye'deki etnik gruplar hakkındaki derlemesinde kendilerine **Sudanlılar kategorisi altında yer ayrılarak Adana, Antalya, Mersin, İzmir, Sakarya, Balıkesir ve buralara bağlı bazı ilçe ve köylerde yaşadıkları, ama sayılarının bilinmediği belirtilmiştir (107-109, 331).**

¹² Erdem, azatlıların yerleştirilmesi konusunda yetkililerin aldıkları önlemlerin ne derece başarılı olduğuna ilişkin değerlendirme yapmanın veri eksikliği nedeniyle pek kolay olmadığını belirtir. Bununla birlikte, tarımla uğraşan Afrikalı Türklerin "eski Aydın vilayeti topraklarında ve Küçük Menderes ovasında Bayındır, Tire ve Torbalı gibi kasabalar ve çevresinde bulunduğu kaydedilmelidir" diye yazar. Ayrıca, bu köylerden bazılarının (Yeniçiftlik, Yeniköy ve Hasköy gibi) bazılarının isimlerinin azatlılar için kurulmuş olduklarını ve tasarının sonraki yıllarda da yürütüldüğünü akla getirdiği"ni belirtmektedir (2004: 226).

¹³ Bu araştırma hakkında ayrıntılı bilgi almak için bakınız: Durugönül (2008, 2011, 2013).

¹⁴ Bu kitapçığa ve veritabanına internet üzerinden de ulaşılabilir: www.afroturks.org

başlıklı projesidir.¹⁵ Bu çalışmaların her birinde Afrikalı Türklerin günümüzdeki yaşayış biçimlerine, sorunlarına ve kimlik algılarına dönük önemli bulgulara ulaşılmış ve bunlar yayınlar aracılığıyla paylaşılmıştır.

Günümüzde yeniden canlandırılan Dana Bayramı'nın sosyo-kültürel işlevlerini değerlendirebilmek için bu çalışmalarda ortaya çıkan bulguların bir kısmına değinmek önemli görünmektedir. Afrika kökenli varlıklı ve orta halli ailelerin mevcudiyetine rağmen topluluğun geniş kısmı dikkate alındığında en önemli sorunlardan biri yoksulluk olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihçe bölümünde azatlıların bakımı için alınan önlemlerin ne derece başarılı olduğunun henüz tam olarak bilinemediği yukarıda belirtilmişti. Fakat bu süreçte verilen toprakların bazılarının geri alındığı da bildirilmektedir.¹⁶ Öte yandan yoksulluk, başka güncel verilerle birlikte farklı ve daha derin bir anlam kazanmaktadır. Bu noktada özellikle ten rengi nedeniyle ortaya çıkan ayrımcı pratikler önemli bir yerde durmaktadır. Durugönül, görüştüğü kişilerde ırk düşüncesi olmadığı saptar; örtük ırkçılığın ise gruplarında dayanışma olmamasından şikayetçi olanlar tarafından ve çok nadiren gündeme getirildiğini belirtir. Bununla birlikte bazı kişilerin renklerinden şikayetçi olduğunu ve yoksullukları ile renkleri arasında ilişki kurduklarını ifade eder (2008: 10-11). Körükmez de araştırmasında siyahlıkla yoksulluğun bazen bir tutulduğunu vurgulamaktadır (10). İzmir ve çevresinde 2007'de yapılan araştırmada ise yoksulluk ile ten rengi arasında kurulan paralellik, köylerde değil kentte yaşayanlarla yapılan görüşmelerde vurgu almıştır: “[S]öz ya da davranışla [hayatlarında] en az bir defa tacize uğramış olduğunu ifade eden kentlilerin sayısı azımsanamayacak düzeydedir” (41). Ten renkleri nedeniyle yaşanan sorunlar çocukların/gençlerin eğitim hayatından soğumalarına ve sosyal hayata katılmaktan imtina etmelerine neden olmaktadır. Çalışma yaşamında bazı işlerin pratikte kendilerine açık olmaması gibi veriler de bunlara eklenince Afro-Türklerin bir kısmının sadece iyi bir iş değil, herhangi bir iş bulma olanaklarını oldukça daraltan ve dolayısıyla yoksulluk örgütleyebilen süreçler ortaya çıkmaktadır (Körükmez: 13).

Yoksulluğu ve insanların yaşam kalitesini olumsuz olarak etkileyen bir diğer sorun karma evliliklerle ilişkilidir. Günümüzde evlenme yaşına gelenlerin önemli bir kısmı, özellikle de kadınlar, kendilerinin ve kendilerinden önceki kuşakların yaşadığı

¹⁵ Bu çalışma ayrıca Açık Toplum ve Global Dialogue tarafından desteklenmiş ve final raporu Ağustos 2014'te Afrikalı Kültür ve Dayanışma Derneği'nin bir kitapçığı olarak basılmıştır.

¹⁶ Dana Bayramları döneminde yapılan enformel görüşmelerde dile getirilen konular arasındadır. Ayrıca bakınız Karakartal, 2012.

sorunlarla çocuklarının yüzleşmek zorunda kalmaması için Afrika kökenli olmayan birileriyle evlenmeyi tercih etmektedirler. Tarih Vakfı'nın yürüttüğü çalışma kapsamında görüşülen 100 kişiden her birinin ya kendisinin ya da aile ve akrabaları içinden birinin beyaz tenli bir kişiyle evlendiği belirtilmektedir. Yakın sosyoekonomik koşullara sahip olmanın ve dinsel kimlik uyumunun bu evlilikleri mümkün kıldığı, karma evliliklerin kırsal bölgelerde daha doğal karşılandığı vurgulanmıştır. Kentte yaşayan, daha eğitilmiş, meslek sahibi olan ve eşlerini kendileri seçenler ise evliliklerinin başlarında sıkıntı çektiklerini ifade etmişlerdir (29). Aynı çalışmada vurgulanan bir başka nokta da karma evliliklerde farklı tenlere sahip kesimlerin birbirlerine karşı önyargılı olduğu ve beyaz tenlilerle evlenmiş Afrika kökenli kadınların, evliliklerinin başlangıcında yadırganmanın yanı sıra “bazen aşağılayıcı sözlere maruz” kaldıkları gerçeğidir (34). Fakat bu sorunların her zaman sadece evliliğin başında yaşanıp kaybolduğu düşünülmemeli, orta yaş ve üstü kadınlarda boşanma oranının çok yüksek olduğu ve bunun en önemli nedenlerinden birinin ten rengi farklılığından kaynaklanan önyargılar ve toplumsal baskılar olduğu gözden kaçırılmamalıdır.¹⁷ Yukarıdaki konuya dönersek, söz konusu boşanmalar üç nesli birden hem ekonomik hem de manevi açılardan olumsuz olarak etkilemektedir. Çünkü ekonomik koşullarının uygun olmaması durumunda boşanan kadınların pek çoğu daha kalabalık bir nüfusla aile evine dönmektedir.

Bu araştırmaların ortaya çıkardığı ve Dana Bayramı'nın yeniden canlandırılmasıyla ilgili bir diğer konu kimlik inşasıyla ilgilidir. Durugönül, Antalya köylerinde yürütülen çalışmanın geçici sonuçlarına göre, görüşülen Afrika kökenli kişilerin kendilerini Türk olarak tanımladıklarını, “Türk vatandaşı olduklarını ifade ederken, kendilerini İslam diniyle de özdeşlendirdikleri[ni]” (2008: 10-11) yazmıştır. Gençlerin bazılarının “Afrika’yla herhangi bir ilişkileri olduğu düşüncesini ret” ettiklerini belirtirken bu tavrın arka planında, yeni bir kimliğin kurgulanması sırasında kölelik mirasının reddinin yanı sıra Afrika ülkelerinin dünyadaki mevcut konumunun da etkisi olduğuna dair hipotezinin doğrulandığını ifade eder (2008: 10). Kölelik geçmişine uzak durma, Tarih Vakfı'nın İzmir ve çevresinde yürüttüğü görüşmelerin sonuçlarında da vurgulanan bir konudur. Görüşülen 100 kişiden yalnızca 21'i köken anlatılarında kölelikle ilişki kurmuştur. “Diğerleri ‘köle’, ‘kölelik’ vb. ifadeleri kullanmadılar ve kullanılmasından

¹⁷ Körükmez, 2014: 8-9; Karakartal, 2012. Alan araştırması sırasında yaptığım enformel görüşmeler de bu veriyi ciddi düzeyde desteklemektedir.

da hoşlanmadıklarını belirttiler,” diye belirtilen araştırma sonuçlarında kişilerin kendilerini tanımlama biçimlerinin eğitim düzeyi, kuşak ve nerede yaşadıklarına bağlı olarak farklılık gösterdiğinin altı çizilmiştir (37). Aynı çalışmada saptanan kimlik tanımlamaları şöyledir: “Batı Ege’de yaşayan yaşlı kuşaklar, kendilerini ‘Arap’, ‘Arap-Müslüman’ ya da ‘Arap-Müslüman-Türk’ olarak adlandırıyor. Kentte yaşayan 25 yaş ve altında olan gençler ise kendilerini ‘Müslüman-Arap’, ‘Arap’, ‘Afro-Türk’ ve ‘Afrika kökenli Türk’ olarak adlandırıyorlar.” (39)

Tarih Vakfı araştırmasında kişilerin kendilerini tanımlamada etkili olan koşullar göz önüne alındığında, Antalya araştırmasında görüşülen gençlerle İzmir’de görüşülenler arasında köy ve kent farkı olduğu ve bunun da kendilerini tanımlama biçimlerine farklı etkilerde bulunduğu düşünülebilir. Fakat gözden kaçırılmaması gereken bir diğer mesele de iki araştırma süreci arasında Afrikalı Türklerin dernek kurması, yeniden canlandırdıkları Dana Bayramı’nın da katkısıyla görünür olmaya, Afrika kökenlerini tartışmaya/tartıştırmaya başlamalarıdır. Bu gelişmelerin Antalya’daki gençlere ne kadar yansıdığını ve yansıdıysa da ne anlamda etki ettiğini ölçebileceğimiz yeni verilerimiz yok. Aynı şekilde, geçen on yıllık süre zarfında İzmir ve civarında yaşayanların kimlik tanımlamalarıyla ilgili farklılaşmalara dair kapsamlı verilere de sahip değiliz. Sahip olduğumuz tek veri geleneğin yeniden canlandırılması, geçmişin aydınlatılması, mevcut sorunların giderilmesi konularıyla aktif olarak ilgilenen kişilerin günümüzde Afrika kökenli Türk kimliğine sahip çıkmaya başladığıdır; bu bağlamda en yaygın olarak kullanılan kimlik tanımlaması da Afro-Türk’tür.

Son olarak, Dana Bayramları sırasında ve araştırma sürecinde tanıştığım kişilerle konuşmalarımda dile getirilen, toplumsal yaşamda görünmez addedilme¹⁸ sorununa değinmek istiyorum. Afro-Türklerin önemli bir kısmının halihazırda ten rengi nedeniyle fark edilir olması ile dile getirilen görünmezlik arasında bir çelişki olduğu düşünülebilir. Fakat fiiliyatta bu ikisinin ortak bir sorunun farklı yansımaları olduğu anlaşılmaktadır. Anlatılara göre, Afro-Türklerin –özellikle kentlerde yaşayanların– sıklıkla “yabancı” oldukları düşünülür; öyle veya değil, Afro-Türkler, ürküntü kaynağı olmaktan şans getiren olmaya kadar sıradan olmayı dışlayan farklı uçlardaki tavırlarla

¹⁸ Bu soruna işaret eden Toledano’nun kitaplarından birinin adı bu meseleye gönderme yapmaktadır (2007). Bu kitap 2010 yılında Türkçeye çevrilmiştir: *Suskun ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu’nda Kölelik Bağları* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).

karşılaşabilmektedirler.¹⁹ Dolayısıyla, toplumsal yaşamdaki mesele sıradan olamamakla, “norm”un dışında kalmakla ilintilidir. Açıkça görünür olmak da bu anlamda bir tür dışlama mekanizması olarak işlemekte, “norm” dışında kalan insanların ihtiyaçlarını ve taleplerini saf dışında bırakabilmekte, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunlara kapı açabilmektedir. Norm dışında kalmak, yukarıda belirtilen resmi kayıtlarda görünmemekten, Afrika kökenli Türkiye vatandaşların varlığının bilinmesini sağlayacak mekanizmaların eksikliğine²⁰ kadar pek çok konuyla ilişkilidir. Afrikalılar Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği üyelerinin yeniden canlandırmaya uğraştığı Dana Bayramı sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi tanınırlık ve görünürlük kazanmak ve mevcut sorunlarla baş edebilmek için Afrika kökenli Türkler arasında bir dayanışma ağı oluşturmak bağlamında önemli bir yerde durmaktadır.

3. Afro-Türkler ve Dana Bayramı'nın Yeniden Canlandırılması

Afrikalı Türklerin tanınmasına dönük ilk adımlar 2000'li yılların başlarında ortaya çıktı. Annesinin ebeveynleri Kenya'dan gelen Mustafa Olpak 2003 yılında ailesinin geçmişini anlattığı bir kitap yayımladı.²¹ Olpak'ın başkanı olduğu Afrikalılar Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği ise 2006 yılının Kasım ayında Ayvalık'ta kuruldu. İzmir'den ve Ege Bölgesi'nin çeşitli yerlerinden çok sayıda insanı buluşturan bu etkinlik için Olpak, Dana Bayramı'nın yasaklanmasından yaklaşık seksen yıl sonra “Afro-Türklerin

---

¹⁹ 2016 Dana Bayramı sonrasında, iki dernek yöneticisi, dört-beş Afro-Türk çocuk ile çocuklara refakat eden büyüklere ve birkaç araştırmacı ile İstanbul'da yapılacak olan etkinliğe geçmek için havaalanına gitmiştik. Dana Bayramlarında Afrikalı Türkler ile ilk karşılaşan insanların meraklı, nadiren de olsa tuhaf bakışlarına aşınaydım. Fakat, ne zamanki havaalanına geldik, aşırı görünür olma ile görünmez olmanın eş zamanlı işleyişini ilk defa ve daha içeriden anlayabildim. Bir anda bütün bakışlar üzerimize yoğunlaştı. Ten rengi daha koyu olanlara değmek istemediklerini anlatan vücut dilini refleksif olarak harekete geçiren insanlardan, bu grubu çok “sevimli”, çok “ilginç” bulduklarını belli edenlere kadar farklı uçlardaki tavırlara bizzat tanıklık ettim. Özellikle Türkçe konuşan koyu renkli çocuklar çok sevimli bulunmuştu. Dikkatimi çeken ve kendimi gözden geçirmemi sağlayan bir başka konu ise, anlatılar nedeniyle aşına olduğumu sandığım bu olay bende şaşkınlık yaratırken, tam da anlattıkları gibi bu durumla sık sık karşılaşan Afro-Türkler bakışlardan ve tavırlardan hiç bağımsız olarak işlerini güçlerini yaptılar, konuşmalarını sürdürdüler. Son olarak belirtmek isterim ki çoğunluğun çok cici, çok sevimli bulunduğu çocuklardan birinin isminin bir harfi bilete hatalı yazılmıştı. Parası ödenmiş bilete dair bu sorun bir türlü –sanıyorum üç ayrı merci ile görüşülmüştü– giderilemedi.

²⁰ Durugönül, ulusal/kültürel kimlik, tarih yazımı, tarih eğitimi gibi konular üzerinden Afro-Türklerin günümüzdeki görünmezlik meselesini bir makalesinde ayrıntılı olarak ele almıştır (2003).

²¹ Olpak bu kitabını kısa süre içinde yeni veriler ve tanıklıklarla epey genişletir ve 2008'de yeni bir kitap yayımlar. Belgesel çalışmalarına katkıda bulunur. Örneğin, yapımcılığını Gül Muyan'ın yaptığı ve TRT'de yayınlanan 2007 tarihli *Arap Kızı Camdan Bakıyor*.

bir araya geldikleri en kalabalık ortam” olarak söz eder.²² Dernek merkezi daha sonra İzmir’e taşınır, kadrosu genişler, üyeleri Afrikalı Türklerin tarihini ve mevcut durumunu aydınlatmak üzere çalışmalar yapmaya ve bazıları yukarıda anlatılan projelere katılmaya/destek sağlamaya başlarlar. Ayvalık’taki ilk buluşmada verilen sözler yerine getirilerek 2007’den itibaren Dana Bayramı kutlanmaya başlanır. 2016’da onuncu yılını tamamlamış olan yeni Dana Bayramları Mayıs ayında, İzmir ve çevre ilçelerde, iki veya üç günlük programlarla kutlanmaktadır.

Akademik literatüre “geleneğin icadı” ifadesini kazandıran Hobsbawm, gelenekleri uluslaşma süreçleriyle ilişkili olarak inceler (2006). Buradaki “icat” terimi, yoktan var etmek anlamında değildir; kendileriyle bağlantı kurulan önceki geleneklerle icat edilenler arasında ciddi anlam farklılaşması, hatta bazen yapay ve/veya sadece biçimsel benzerlikler söz konusu olmaktadır. Bu gelenekler modern dönemlerin getirdiği ani değişimler eşliğinde inşa edilen modern devletlere meşruiyet sağlamak, ulusal aidiyet duygusu yaratmak gibi amaçlarla ortaya çıkarılmakta ve bu işlevlere bağlı olarak kullanılmaktadır. Modern hayat koşullarında bu tarz gelenekleri ortaya çıkaranların ağırlıklı olarak devletler olmakla birlikte onlarla sınırlı olmadığı da saptandığı çalışma, geleneklerin inşası ve kullanımına dönük olarak geniş bir yelpazede çok sayıda örnek içermektedir. Mevcut Dana Bayramları da geleneksel bir kutlamanın yeniden inşasıdır ve geleneklerin kullanımına dönük örnek çalışmalar bu gelişmenin değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte bu makalede vurgulanmak istenen bir nokta da aradan geçen yaklaşık bir asırlık süreye rağmen, yeni bayramların, eskilerin en önemli işlevlerinden bazılarını sürdürmesi, hatta bunların bayramın yeniden canlandırılmasındaki en önemli nedenler arasında olmasıdır. Aşağıda, yeniden canlandırılan Dana Bayramları günümüzde ön plana çıkan sosyal ve kültürel motifler üzerinden incelenecek; yukarıda değinilen konularla bağlantılar, anlatı sırasında gündeme getirilecektir.

Afro-Türklerin 2006’daki ilk buluşmasında Dana Bayramlarını yeniden kutlamanın gündeme getirilmesinin en önemli yanı bir araya gelmek, hep birlikte eğlenmek, uzun zamandır ilişkileri kalmamış olan ve nerede yaşadıkları bilinmeyen akrabaların izini sürmek ve bir destek ağı oluşturmak gibi nedenlerdi. Bu bayramın varlığına dair bazı bilgiler vardı ama derinleştirilmesi gerekiyordu. Bu amaçla yola çıkıldığında ilk yapılan

²² Olpak, kendi imkanlarıyla gelenlerin dışında kadın-erkek, genç-yaşlı üç otobüs insanın katıldığını belirtmektedir (2013: 135-6).

şey, geçmiş dönemlere veya en azından eskiden aile ortamlarında yapılan geçmişe dair konuşmalara tanık olmuş yaşlı kişileri bulmak ve onlarla konuşmaktı. Mustafa Olpak bu sürece kitap çalışmalarıyla başlamıştı ama derneğin diğer üyeleriyle birlikte farklı yerleşim yerlerinde yaşayan ve farklı deneyimlere sahip olan çok sayıda kişiyle görüşme yapılması mümkündü.

Bu bayramların İzmir’de köklü bir geçmişe sahip olduğunun ve hatta İstanbul’da da benzer kutlamaların yapıldığının anlaşılması, Afro-Türkler arasında ciddi bir heyecan yaratmıştı. İlk bulguların kişiler arasında paylaşılmaya başlanmasıyla birlikte, geçmişle zoraki olarak oluşturulmuş bir bağlantı değil, Afro-Türklerin kendilerini de –en azından görece genç kuşakları– şaşırtan ve onurlandıran bir geçmiş şekillenmeye başlıyordu. Çünkü bu coğrafyadaki varlıklarının eski olduğunu ve Dana Bayramı gibi bir gelenek oluşturup bunu yürütebilecek kadar etkili olmuş olduklarını teyit edilebiliyorlardı.²³

O dönemde İzmir kutlamalarına ilişkin olarak Pertev Naili Boratav’ın (1951; 1958; 1982) ve Günver Güneş’in (1999) makaleleri mevcuttu. Dana Bayramı’nı akademik bir çerçevede ilk gündeme getiren Pertev Naili Boratav olmuştu. 1951 yılında yayımladığı makalesinde bu konunun Türkiye’de henüz araştırılmadığını ve kendi notlarının da eksiklikler içerdiğini belirtmişti.²⁴ Güneş’in özel olarak Dana Bayramı’nı ele alan makaleleri dönemin yerel gazeteleri, edebi eserler ve anılar üzerinden 1880’li yıllardan 1920’lere kadar kutlanan bu bayramlar hakkında epey veri sağlıyordu. Eksik olan şey ise Afrikalı Osmanlı ve Afrikalı Türk olan kesimlerin bu bayramlar hakkındaki kendi sözleri ve görüşleriydi. Derneğin yürüttüğü faaliyet bu eksikliği aşmaya, yani bayramların öznelerinin seslerine kulak vermeye dönük ciddi bir çabaydı. Üstelik kulak verenler de aynı geçmişten geliyordu; ama yaşlıların kendilerinden genç kuşak Afro-Türklerle açılması bile kolay olmamıştı.²⁵ İzmir’dekilerin yanı sıra İstanbul’daki kutlamalar hakkında da epey bilgi toplanmışken en heyecan veren konu, “godya” olmaya başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu’nda ve daha sonra Türkiye’de yaşayan Afrikalılar arasında saygın bir konumu olan godyaların hem inançsal hem de dünyevi

²³ Bayram kutlamalarının öncesinde başlayan araştırma, sözlü görüşmeler yapma süreci daha sonra da devam edecekti ve 2010’dan itibaren daha düzenli olarak kayıt ve arşiv oluşturma işine girilecekti. Ayrıntılı bilgi için bakınız Olpak, 2012: özellikle 137.

²⁴ Boratav’ın ilk çalışmasını geliştirerek yayımlaması ise 1958 yılına denk gelmişti. Bu çalışmalarda Türkiye’de Afrika kökenlilerin varlığı ve etkileri genel olarak folklor üzerinden ele alınmış, bu bağlamda yer bulan İzmir ve İstanbul’daki bayramlar ağırlıklı olarak sözlü tanıklıklar temelinde aktarılmıştı. İlk makalesi, 1982 yılında Boratav’ın *Folklor ve Edebiyat I* (İstanbul: Adam Yayıncılık) isimli çalışmasında “Türk Folklorunda Zenciler ve Türkiye’de Zenci Folkloru Üzerine” ismiyle Türkçe olarak yer almıştı.

²⁵ Tüm çalışmalarında bu sorundan söz eden Olpak’ın örnek bir anlatısı için, bakınız 2012: 138.

işlevleri vardı. Güncel kutlamalar açısından godyaların inançsal değil, dünyevi konulardaki sorumlulukları üzerine gidildiği için, bu makalede inançlara özgü pratiklere yer verilmeyecektir.²⁶

İzmir'deki Dana Bayramı ile ilgili tüm çalışmalarda godyalardan söz edilir. İstanbul ile ilgili olanlarda ise "kolbaşı" veya "godya" olarak anılır ve nasıl bir örgütlenme yapısı dahilinde, hangi işlevlere sahip oldukları daha ayrıntılı olarak ele alınır.²⁷ Erdem'in Osmanlı'da köleliğin sonlanmasına ilişkin çalışmasında godyaların anlatıldığı bölümün girişi şöyledir: "[A]zat edilen kölelerin bakımını kimler ve nasıl üstleniyordu?" diye soran Erdem, kendi sorusunu şöyle yanıtlar: "Bu sorulara verilebilecek ilk belli yanıt, bu işi kendilerinin üstlenmiş olduğudur" (2004: 217). Metinlere göre İstanbul'daki köle ve azatlı Afrikalıların özel bir örgütlenmesi vardır. Efendilerinin zulmünden korunmak ve hayatta karşılaştıkları sıkıntıları aşmak için "müşterek savunma ve korunma" amacıyla oluşturdukları (Garnett, 2009: 492) bu örgütlenme yerel loncalara sahiptir. Her loncanın başında, kolbaşı veya godya adıyla bilinen bir kadın²⁸ bulunduğu, farklı loncalara mensup üyelerin her yıl rumi mayıs ayının ilk günü İstanbul'un değişik yerlerinde bir araya gelerek kutlama yaptığı belirtilmektedir (Erdem, 2004: 217). Metinler temelinde, godyanın toplumsal işlevleri konusunda şunlar belirtilebilir: Bedelini ödemek suretiyle kölelerin özgürlüğünü satın almak, azat sonrasında hastalanan veya işsiz kalan kadınları evinde ağırlamak, azatlıların hizmetinden yararlanmak isteyen kişiler için aracı olmak (Garnett: 493). Dernek üyelerinin görüşmeleri sayesinde, "[d]oğum, ölüm, evlilik, taşınma gibi yaşamsal olaylardan haberdar olan godyalar[ın], sorumlu oldukları topluluğun hafızası görevini de gör[dükleri]" belirlenmiştir (Olpak, 2012: 131).

²⁶ Afrika kökenli Osmanlıların/Türklerin yaptığı ritüeller hakkında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bunların arasında, Osmanlı coğrafyasına getirilen Afrikalıların çıkış yerlerindeki inançları ve pratikleri ile ticaret yolları ve bu yollar üzerinde toplandıkları merkezler, vb. veriler temelinde araştırmalar yapılmakta, çeşitli bağlantılar belirlenmeye çalışılmaktadır. Örnek olarak bakınız, Toledano, 2014; Şaul, 2015.

²⁷ Döneme ait bazı metinler için bakınız, Garnett, 2009: 492-493; Saz, 2012: özellikle 59-75.

²⁸ İzmir ile ilgili yukarıda belirtilen metinlerde godyanın çoğunlukla kadın olduğu, ama erkeklerin de godya olabileceği belirtilmektedir. Dernek üyelerinin yaptığı görüşmeler de aynı sonucu vermektedir. Hatta Boratav'ın görüştüğü kişiler arasında godyanın çoğunlukla erkek olduğunu bilenler de vardır. Bununla birlikte, İstanbul ve İzmir bayramlarının tarihsel ve toplumsal olarak karşılaştırılması ve verilerin bu bağlamda değerlendirilmesi önemli durmaktadır. Mesela Garnett bu örgütlenmeyi anlattığı çalışmasında kültürün kadınlara mahsus olduğunu anladığını ama erkeklerin de cemiyetten yardım görebildiğini belirtir (493). İzmir'e ait verilerle bunun arasında çıkan çelişki, gözlemlerin yapıldığı dönem ve yerleştiği bağlamın aynı olmamasından, iki farklı bayramdan söz ediyor olabileceğimize kadar değişik sonuçlar verebilir.

Godyanın icra ettiği işler, kuruluşundan itibaren derneğin çalışmalarında ve Afro-Türklerin hayatında çok merkezi bir yere sahip oldu. Özellikle Türkiye'nin her tarafına dağılmış ve görünürlüğü sınırlı ve/veya sorunlu olan Afro-Türkler için birbirlerini bulmak ve birbirlerine destek olmak çok önemliydi. Daha derneğin Ayvalık'taki kuruluş gününde üç aile akrabalarına kavuşmuş (Olpak, 2012: 136) ve kavuşmalar yeniden canlandırılan bayramlarda devam etmişti. Farklı yerlere dağılmış Afrika kökenliler hakkında veri toplamaya, akrabalarını arayanlar için destek ve bilgi sağlamaya, saptanan sorunların çözümü için el birliğiyle çözüm üretmeye gayret eden dernek, süreç içinde topluluğun belleği ve bilgi merkezi haline geldi.

Yukarıda anlatılanlar, Afrika kökenli Türkiye vatandaşlarının bu coğrafyada bir geçmişleri olduğunun teyit edilmesine ve kaybolmaya yüz tutmuş ilişkilerin yeniden kurulmasına dönük çok önemli adımlardır. Dana Bayramı ayrıca Afro-Türklerin kendilerinin dışındakilerle ilişkilerin tesisi için de olanak sağlamaktadır. Burada ilişkiden kasıt görünmezliğin, bilinmezliğin ve işitilmezliğin mümkün mertebe giderilmesidir. Bayramların bize gösterdiği, bu doğrultuda yeterli olmamakla birlikte epey yol alındığıdır.

Dana Bayramları 2007'den bugüne aralıksız olarak devam etti. Kavuşmaların ve dertleri sevinçleri paylaşıp birlikte eğlenebilmenin daha ağırlıkta olduğu ilk bir iki kutlamanın ardından bayramın ilk günü Afro-Türklerin tarihini ve mevcut durumlarını işleyen panellere ayrılmaya başlandı. İkinci gün ise İzmir'in ilçelerinden birinde yerel halkın ve Afro-Türklerin katılımıyla piknikler yapılıyordu. Hemen bir kaç yıl içinde Türkiye'nin farklı yerlerinden gelenlerin sayısında artış oldu. 2009 yılında Kültür Bakanlığı "Bahar Şenliği" adı altında bu bayramı destekledi. 2010'dan sonra da yerel belediye desteği sağlandı. 2010 ile birlikte yurt içinden ve dışından araştırmacılar da etkinlikle ilgilenmeye başlamıştı. Artık Dana Bayramı, başta yerel gazeteler olmak üzere çeşitli medya araçları vasıtasıyla gündeme de taşınıyordu.

Özellikle 2012 yılından itibaren yapılan kutlamalar, küçük de olsa önemli gelişmelere sahne oldu. Bunlar, yerel düzeyde topluluk ile topluluğun dışındakiler arasındaki ilişkinin artırılması ve Afrika kültürüyle de ilişki kurulması ile alakalıdır. Kutlamaların piknik kısmı her zaman eğlenceli oluyor, zaman zaman Afro-Türk sanatçılar ve çok zaman da yerli müzik veya performans grupları piknik eğlencelerini destekliyordu. Bununla birlikte, dernek üyeleri sahnede Afrikalı bir müzik ve/veya dans grubu görmeyi

de arzu ediyorlardı. Çünkü Afrika kültürünü–dans, müzik, kostümler, yemekler, vb.–tanımanın Afrikalı geçmişlerine dair bir farkındalık geliştirmelerine yardımcı olacağı düşüncesindeydiler. Tek ve homojen bir Afrika olmadığı elbette ki biliniyor ama Afrika kültürü ile kuracakları bağların, geçmişle barışmayı sağlayabilecek kanallar sağlayacağına inanıyordu. Türkiye’de öğrenim gören sekiz-on Afrikalı öğrencinin de katıldığı 2012 yılındaki bayramda, ilk defa bir Afrikalı grup sahnede performans sergiledi.²⁹ Grup, Kongo’dan geleneksel danslar ve müzikler icra ederken, Afro-Türkler dahil, pek çok katılımcı sahnede onlara eşlik etmeye gayret etti. Afrikalı Türkler, başta yöresel zeybek dansları olmak üzere, geleneksel danslara ve Türkiye’de popüler olan dans hareketlerine alışkındı. Dolayısıyla, Afrika danslarına katılmakta biraz tereddüt yaşamakla birlikte, yavaş yavaş bunu aşanlar oldu. O yılki bayram Olpak tarafından şöyle değerlendirilmişti: “Afrikalı öğrencilerin birçoğu bayrama yerel kıyafetleriyle gelirken, Afrikalı müzik ve dans topluluğu kutlamalara ayrı bir renk kattı ve yıllar sonra ilk defa, aslına en yakın dana bayramı kutlaması olduğu duygusunu oluşturdu. Afrika giysileri, dansları, müzikleri ile Anadolu kültürü içerisinde tam bir Afrika’yla kültür köprüsü kurulmuş oldu” (2012: 137).

Bununla birlikte çocuklarda sıcak bir tavrın ortaya çıkması o sene mümkün olmadı. 2012 yılında görüştüğüm çocuklar Afrika müziklerine ve dans hareketlerine pek düşkün olmadıklarını dile getirdiler. Bir sonraki yıl, dernek, bir Afro-Türk çocuk dans grubu oluşturdu ve bu grup ertesi sene performanslarına başladı. Repertuvarlarında hem Afrika danslarından hareketler hem de geleneksel Ege dans ve müzikleri yer almaktaydı. İlk karşılaşmalarında Afrika dans ve müziğini yabancılayan ve pek hoş karşılamayan çocuklar için bu dans grubu çok çekiciydi; çocuklar, grupta yer almak ve dans etmek konularında epey istekli hale geldiler.

Çocukların dans çalışmalarının önemli bir yan ürünü, ebeveynlerin, özellikle de annelerin (veya büyük annelerin, teyzelerin, halaların) arasında, bu çalışmalar sırasında gelişen birlik ve dayanışma olmuştu. Çünkü bu çocukların çoğu parçalanmış ailelerden gelmekteydi ve yukarıda da belirtildiği gibi çocuklar çoğunlukla annelerinin veya geniş aileden bir büyüğün sorumluluğundaydı. Dernek, annelerin çocuklarını beklerken bir

---

²⁹ Grubu oluşturan dört kişi, o dönemde geçici olarak İstanbul’da yaşayan Afrikalı gençlerdi.

kadın terapist eşliğinde sorunlarını konuşabilmeleri için bir düzenleme yapmıştı.³⁰

2015 yılında Dana Bayramı'na İzmir'in Konak veya Alsancak gibi merkezi bir yerinde gerçekleşen bir geçit töreni eklendi. Dana Bayramı piknikleri şehir merkezi dışında yapılırken geçit törenlerinin kent merkezindeki kalabalık nüfusa seslenme olanağı vardı. Mask sanatçısı Eylem Sürer'in araştırıp hazırladığı masklar da başlangıcından itibaren geçit töreninde ve bayramın diğer etkinliklerinde kullanılmaya başlandı. Masklar, kostümler, doğaçlama müzik ve hareketler içeren geçit töreni, Afro-Türklerin varlığından henüz haberdar olmayanlar için önemli bir gösterge, katılanlar için de eğlenceli bir etkinlik halini aldı. Geçit törenlerinde kalabalığın önünde iki çocuğun dana kostümü altında yürütmesi, yeniden canlandırılan Dana Bayramlarında bir alışkanlığa dönüşmeye, çocuklar açısından da katılım ve sahiplenme duygusunu artıran bir motif olmaya başladı. Çevredekilerin ilgisini çeken bu etkinlik, farkındalık yaratma işlevinin yanı sıra birçok kişi tarafından kaydedilmeyi, çeşitli kişisel veya diğer sosyal medya kanalları üzerinden paylaşılmayı hak eden sıra dışı bir olay halini aldı. Elbette eklemek gerekir ki çevredeki insanların küçük bir kısmı, 'merak duyulan yabancı'yı kaydetme sevdasına düşmüş de olabiliyor. Böylesi yaklaşımlar, yukarıda belirtilen aşırı görünürlük-görünmezlik sorunlarını yeniden üretme riskini taşıyabilir; bununla birlikte, henüz üç kere yapılmış olan geçit törenleri hakkında nihai sonuçlara varmak için çok erken. Yine nihai sonuç çıkarmamakla birlikte, Afro-Türk olmayanların törenlere katılımında artış olduğunu ve Afro-Türklerin tanınmasına dair belli adımlar atılmış olduğunu da kaydetmek gerekiyor.

Yeniden canlandırılan Dana Bayramı'nda öne çıkan önemli motiflerden birisi de 'buralı olma duygusu'dur. Geçmişe dönük araştırmalar ve gelenekte mevcut olan bir bayramın gündeme alınması buralı olma duygusunu güçlendirmiştir. Daha da önemlisi yapılan etkinlikler aracılığıyla Afro-Türklerin buralı olduğuna dönük veriler de artmaya başlamıştır. Yukarıda çocuk dans grubuna değinirken belirtildiği gibi grubun repertuarı sadece Afrika danslarını değil, bu çocukların doğduğu ve kendilerinden en az üç-dört kuşak önceki büyüklerinin artık yerlisi haline geldikleri Ege'nin zeybek danslarını da içermiştir. Aslında zeybek dansları incelendiğinde –genellikle “Arap” terimi kullanılmakla birlikte– Afrika kökenli zeybeklere gönderme yapan, onlardan övgüyle söz eden danslara ve türkü sözlerine rastlamak mümkündür. 1980'lerde *Koca Arap*

³⁰ 2016 yılında, Dana Bayramı pikniğinde enformel olarak yaptığım bir görüşmede üç çocuk sahibi genç bir anne, bu toplantıların kendisine moral verdiğini ve güç kazandırdığını söylemişti.

Zeybeği'ni derleyen Abdürrahim Karademir, siyah zeybeklere ilişkin bilgilerini kendisiyle görüşme yapan Afro-Türklerle paylaşmış ve konuyla ilgili makaleler yazmıştır. Yakın tarihli bir makalesinin başlığında, Afro-Türk teriminden üretildiği anlaşılan “Afro Zeybek” terimi kullanılmış, metinde de şu ifadeye yer verilmiştir: “Ege’de Arap olarak nitelendirilen ve zeybeklik olgusu içinde de aktif rol üstlenen bu insanlara “Afro Zeybekler” denilebilir” (2015). Gerek zeybekler gerekse de Boratav’ın çeşitli folklor ürünlerinde saptadığı motifler Afrika kökenli Türklerin buralı olduğunu pekiştiren veriler arasındadır. ‘Buralılık’, Türkiye’nin otokton halkları arasında yer almayan ve kölelik geçmişi nedeniyle mevcut varlıkları sıradanlaşamayan Afro-Türklerin aidiyet duygularını güçlendiren bir etkiye sahiptir.

Sonuç

Yeniden canlandırılan Dana Bayramı, gelenekten yararlanmakla birlikte modern döneme ait ulus-devlet yapılanması içinde ortaya çıkan ve günün koşullarına göre inşa edilen bir etkinliktir. Günümüzde, bayramın adında geçen ‘dana’nın varlığı değil, temsili söz konusudur. Törenlerde, godyanın mistik ve/veya inançsal özellikleri değil, dünyevi işlevleri belirleyici olmaktadır. Geleneksel örgütlenme ve ilişki ağı içinde saygın bir konumda bulunan godyanın değil, Afro-Türk Derneği’nin düzenlediği bir kutlamadır. Afro-Türk Derneği ise adında da vurgulandığı gibi kültürel canlanma sağlama, yardımlaşma ve dayanışma olanaklarını geliştirmeye çalışan ve her yıl organize ettiği Dana Bayramı’nı yaygın medya araçları üzerinden duyuran ve katılımcıların ulaşımını organize eden modern bir örgütlenmedir. Bununla birlikte, canlandırdığı geleneğin merkezi noktasında yer alan godyanın dünyevi sorumluluklarını üstlenmiş gibi görünmektedir.

Köleliğin kaldırılmasının ardından bir asırdan uzun zaman geçmiş, ülkenin yönetim biçimi değişmiş ve köle geçmişine sahip insanlar özgür vatandaş statüsüne sahip olmuşken, bayramın yeniden canlandırılmasının ardındaki nedenlerin yanı sıra godyanın işlevlerinin geçmiştekilerle süreklilik/benzerlik ilişkisi içinde olması üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ulusal kimlik Türklük temelinde inşa edilirken, İslam dininin insanların Türk kimliğine eklenmesini sağlayan temel bir motif olarak işlev gördüğü bilinmektedir. Din etkisi

Afro-Türkler özelinde de geçerli olmuş, ama entegrasyon ten renginin izin verdiği ölçüde gerçekleşmiş görünmektedir. Elbette buradaki sorun ten rengi farklılığı değil, bu farklılığın olumsuz sonuçlara yol açabilmesidir. Afro-Türklerin Cumhuriyet döneminde de “Arap” adıyla çağrılması, Türkiye nüfusu içinde ‘ayrık’ ama ‘kabul edilebilir’ bir kimliğe sahip olduklarına işaret etmektedir. Fakat, güncel araştırmalar ve kutlamalarda öne çıkan noktaların da gösterdiği gibi ‘kabul edilebilir’ ve ‘ayrık’ olmak, uzun bir tarih boyunca giderilemeyen sorunları çözmekten ziyade onları yeniden örgütleyen mekanizmalar olarak işlemektedir.

Son olarak denilebilir ki İzmir’deki Dana Bayramı birçok soru, tedirginlik ve tereddüde rağmen on bir yıldır güçlü bir kararlılıkla kutlanmaktadır. Sonuncusu 2017’de kutlanan Dana Bayramı’nda gerek çocuk gerekse yetişkin Afro-Türklerin geçit töreni ve piknik esnasında önceki yıllara oranla daha rahat olduklarını gözlemlemek mümkündür. Öyle görünmektedir ki toplulukla sınırlı kalmayan ortamlarda rahatlığın artışına dönük durum, ancak Afro-Türklerin kültürleri ve kimlikleriyle belli ölçüde barışması ve ülkenin daha genelinde de Afrika kökenli Türk vatandaşlarının varlık ve kimliklerinin tanınmasına dair ufak da olsa bazı adımların ortaya çıkmasından sonra olmuştur. Hiç bir öznenin kimliği tekil olmadığı gibi Afro-Türkler de homojen bir grup değildir. Bu makalede değinilen sosyo-kültürel gelişmeler Afrika kültür ve tarihi ile buralılık arasında köprü kurmaya çalışırken inşa edilemeyen ve bile isteye sahip çıkılan bir kimlikle ilişkilidir. Bu kimliğin kimler tarafından nasıl inşa edileceği, nereye kadar sahiplenileceği ve nasıl dönüşümlere ve farklılaşmalara meyiledeceği elbette ki şu anda bilinemez. Bilinen tek şey on-on beş yıl öncesine kadar hakim olan sessizliğin kırılmaya başladığıdır. Bu sürece eşlik eden Dana Bayramı da bir gelişmedir ve ne gidişatı ne de sonuçları şimdilik tümünden öngörülebilir değildir.

Kaynaklar

Andrews, P.A., (der.), (1989). *Ethnic Groups in the Republic of Turkey* Wiesbaden: Reichert.

Boratav, P.N., (1951). “The Negro in Turkish folklore”, *Journal of American Folklore*, 64 (251), 83-88.

- Boratav, P.N., (1958). "Les noirs dans le folklore turc et le folklore des noirs de Turquie", *Journal de la Société des Africanistes*, 28, 7-23.
- Boratav, P.N., (1982). "Türk Folklorunda Zenciler ve Türkiye'de Zenci Folkloru Üzerine", *Folklor ve Edebiyat I*, İstanbul: Adam Yayıncılık, 120-127.
- Csordas, T.J., (1996). "Imaginal Performance and Memory in Ritual Healing", C. Laderman ve M. Roseman, (der.), *The Performance of Healing*, New York: Routledge, 91-113.
- Durugönül, E., (2003). "The Invisibility of Turks of African Origin and the Construction of Turkish Cultural Identity", *Journal of Black Studies*, 33(3), 281-294.
- Durugönül, E., (2013). "Antalya'da Afrika Kökenli Türkler Üzerine Çalışmanın Sorunları", *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 1401-1411.
- Durugönül, E., (2008). *Antalya Siyahileri*. Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Durugönül, E., (2011). "Turks of African Origin and Citizenship", R.Ö. Dönmez ve P. Enneli (der.), *Societal Peace and Ideal Citizenship for Turkey*, New York: Lexington Books, 159-178.
- Ege, A.Ş., (2002). *Eski İzmir'den Anılar*. E. Serçe, (der.), İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.
- Erdem, Y.H., (2004). *Osmanlı'da Köleliğin Sonu (1800-1909)*. İstanbul: KitapYayınevi.
- Faroqhi, S., (1991). "Black Slaves and Freedmen Celebrating (Aydin, 1576)", *Turcica*, 23, 205-215.
- Garnett, L.M.J., (2009). *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Güneş, G., (1999). "Kölelikten Özgürlüğe İzmir'de Zenciler ve Zenci Folkloru", *Toplumsal Tarih* 11(62), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 7-9.
- Hobsbawm, E., (2006). "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", E. Hobsbawm & T. Ranger (der.), *Gelenek'in İcadı*. M. M. Şahin (çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 1-18.

Hunwick, J., (2003). "The Religious Practices of Black Slaves in the Mediterranean Islamic World", *Slavery on the Frontiers of Islam*, P.E. Lovejoy., (der.), Princeton: Marcus Wiener, 149-172.

Karademir, A., (2015). "Afro Zeybekler ve Kocaarap Zeybek Dansı", *Prusa*, 2(2), 40-43.

Karakartal, A., (2012). "Siyah Türkler: Nereden Getirildiler, Niye Köle Yapıldılar, Nasıl Yaşıyorlar?", <http://t24.com.tr/haber/siyah-turkler-nereden-getirildiler-niye-kole-yapildilar-nasil-yasiyorlar/205718>., 19.07.2012.

Körükmez, L., (2014). *Ten Rengi Ayrımcılığı. İzmir Merkez ve İlçelerde Yaşayan Afro-Türkler Üzerine Bir Araştırma*. İzmir: Afrikalılar Kültür ve Dayanışma Derneği.

Martal, A., (2000) "Afrika'dan İzmir'e: İzmir'de Bir Köle Misafirhanesi," *Kebikeç*, 5(10), 171-186.

Moralı, N., (2002). *Eski İzmir'den Anılar*, E. Serçe (der. & çev.), İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

Olpak, M., (2003). *Kölelikten Özgürlüğe Arap Kadını Kemale*. İstanbul: Kişisel yayın.

Olpak, M., (2008). (3). *Kenya'dan İstanbul'a Kölekıyısı*. İstanbul: Punto Yayınları.

Şaul, M., (2015). "Geçmişten bugüne Siyah Afrika'dan Türkiye'ye göçler: Kölelikten Küresel Girişimciliğe", *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. A. Kaya ve M. M. Erdoğan (der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 75-118.

Saz, L., (2012). *Haremde Yaşam. Saray ve Harem Hatıraları*. S. Demir (der.), İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Tarih Vakfı. (2008). *Sessiz Bir Geçmişten Sesler - Afrika Kökenli Türk Olmanın Dünü ve Bugünü*. İstanbul: Tarih Vakfı.

Toledano, E.R., (1994). *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toledano, E.R., (2007). *As if Silent and Absent. Bonds of Enslavement in the Islamic Middle East*. New Haven; London: Yale University Press.

Toledano, E.R., (2014). “The Fusion of and Sufi *Zikr* as Performance: Enslaved Africans in the Ottoman Empire”, A. Öztürkmen and E. B. Vitz (der.), *Medieval and Early Modern Performance in the Eastern Mediterranean*. Turnhout, Belgium: Brepols Publishers, 215-240.